

MOORSEL CENTRUM

Luchtfoto van de dorpskern van Moorsel (Bron: Google Maps)

Inleiding

De afgelopen 25 jaar zijn verschillende delen van de dorpskern van Moorsel archeologisch onderzocht. De resultaten van al deze onderzoeken samen leveren een mooi beeld op van de dynamiek en evoluties die bij de ontwikkeling van een dorp horen. Er is als het ware een doorsnede van de dorpskern bekomen en dit langs en rond de Sint-Gudulakapel en de Sint-Martinuskerk. Een unieke situatie als je weet dat over het ontstaan en de groei van de dorpen in Vlaanderen in het algemeen nauwelijks archeologische informatie beschikbaar is.

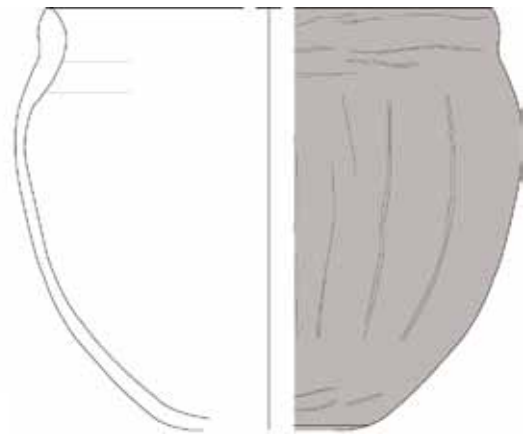
Dit betekent niet dat met het uitgevoerde archeologische onderzoek alle aspecten van de geschiedenis van Moorsel duidelijk zijn. Met name zijn vroegste geschiedenis vertoont nog diverse lacunes wat betreft onze archeologische kennis ervan. Dit maakt de confrontatie van archeologische gegevens met de historische bronnen bijzonder moeilijk.

Overzicht van de opgegraven zones

Merovingisch en Karolingisch aardewerk uit het Rijnland

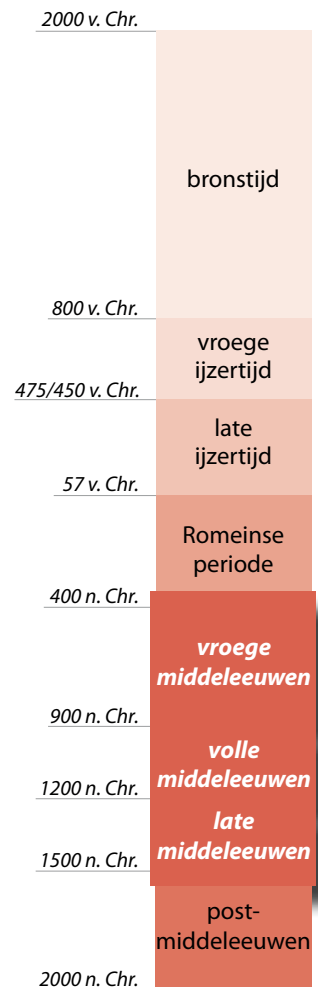

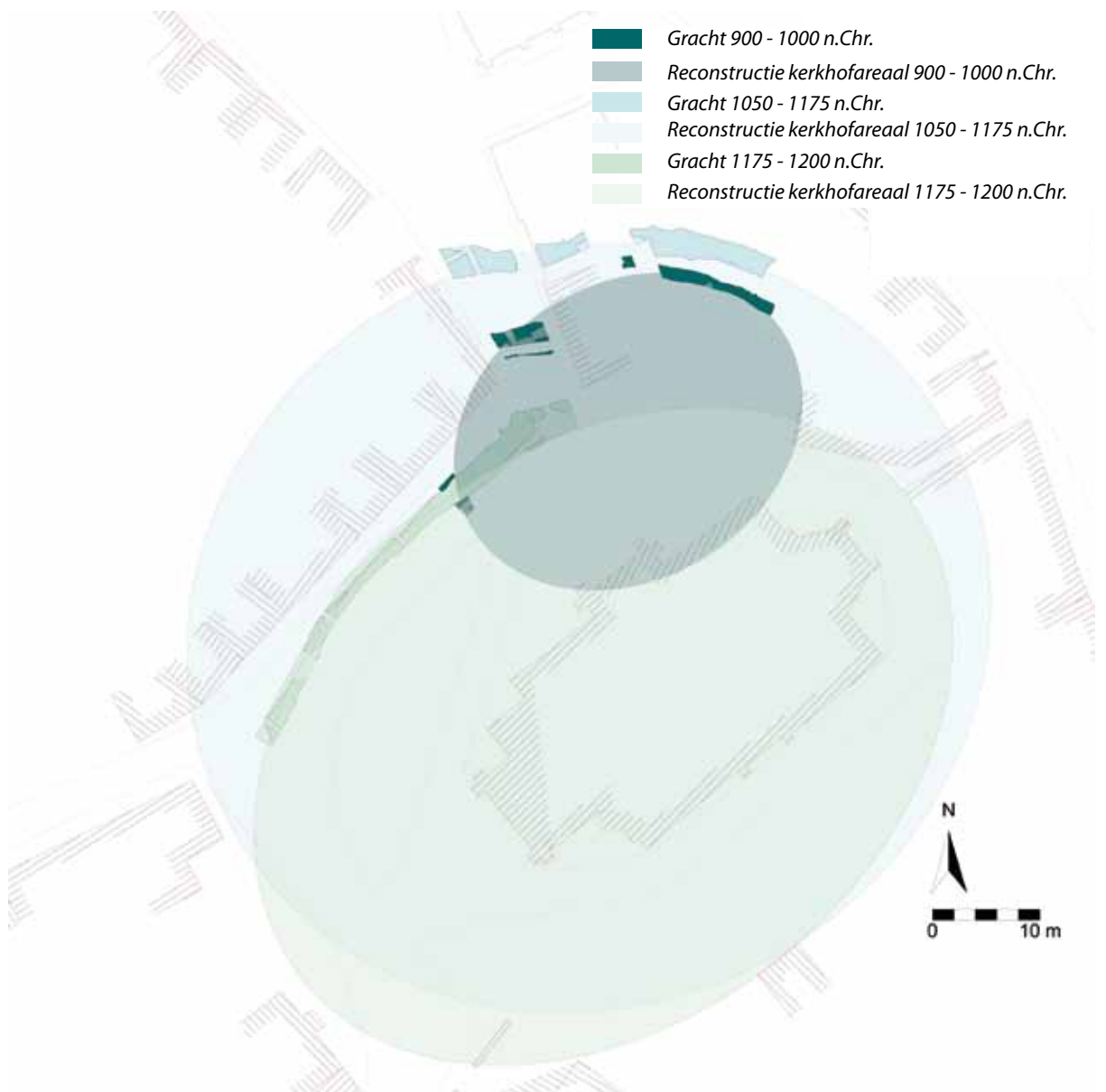
Pot in handgevormd aardewerk (schaal 1/3)

Merovingisch en Karolingisch Moorsel

Dat er tijdens de Merovingische (500-750 n.Chr.) en/of Karolingische periode (750-900 n.Chr.) reeds bewoning was te Moorsel, is bij elk onderzoek binnen de dorpskern bevestigd. Zo leverde het onderzoek uit 1987 een Friese imitatie op van een Karolingische munt uit Dorestad (Ndl.), te plaatsen in de tweede helft van de 9de eeuw. Ook de aanwezigheid van aardewerkfragmenten uit deze periodes bevestigt dit. Naast lokaal geproduceerd aardewerk valt vooral de vrij grote hoeveelheid importaardewerk op, afkomstig uit het Rijnland, de Eifel en Noord-Frankrijk. Dit vroegmiddeleeuwse aardewerk bevindt zich helaas bijna allemaal in recentere sporen en structuren en is dus vergraven. Het vertelt bijgevolg weinig over de aard en omvang van de vroegmiddeleeuwse bewoning. Het aantreffen van brokken kalkzandsteen en dakpanfragmenten doen evenwel de aanwezigheid van een stenen gebouw vermoeden.

De oudste aangetroffen archeologische sporen zijn enkele greppels die wellicht perceelsgrenzen vormden. Het is niet duidelijk of deze greppels allen op hetzelfde moment aangelegd zijn. Eén greppel, die een handgevormde pot bevatte, kon op basis van een radiokoolstofdatering (zie kadertekst) in de periode tussen 675 en 780 n.Chr. geplaatst worden. Een andere greppel, die reeds in 1987 werd onderzocht, leverde een datering op tussen de tweede helft van de 9de en de 11de eeuw. Andere greppels zijn op basis van hun positie ten opzichte van recentere sporen te plaatsen vóór of tijdens de 10de eeuw.

Overzichtsplanning van de opgegraven grachten en het areaal dat ze mogelijk afbakenen

Het vroegmiddeleeuwse Moorsel volgens historische bronnen

Het vroegmiddeleeuwse Moorsel komt aan bod in de heiligenlevens van de H. Gudula en de H. Berlindis. Volgens deze bronnen, die evenwel dateren uit de 11de en 12de eeuw, zou Moorsel al bestaan hebben aan het einde van de 7de eeuw. Er zou toen een vrouwenklooster gevestigd zijn. In welke mate de heiligenlevens een correcte weergave van de historische realiteit zijn, is echter moeilijk in te schatten aangezien ze zelf dateren uit een latere periode en dus geen ooggetuigenverslag zijn. Het blijft dan ook moeilijk om de archeologische sporen rechtstreeks aan de historische gegevens te koppelen.

Doorsnede van de jongste gracht (1175 - 1200 n.Chr.)

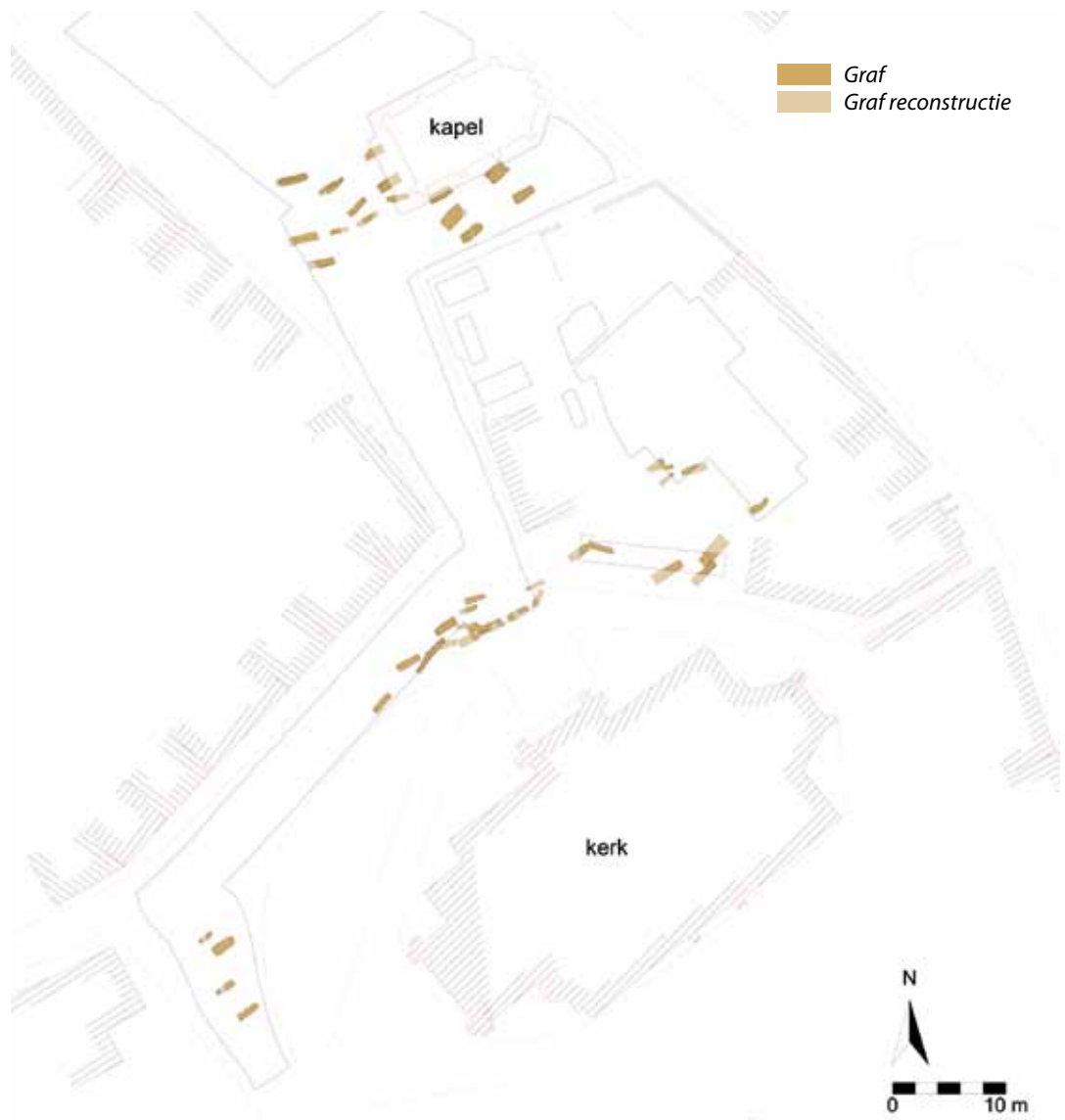
Zicht op de jongste gracht (1175 - 1200 n.Chr.)

De geleidelijke ontwikkeling van een dorpskern

In de volle middeleeuwen (10de - 12de eeuw n.Chr.) krijgt de dorpskern van Moorsel geleidelijk vorm. Daarbij spelen zowel de kerk als de kapel een rol. De bouw van de huidige kerk dateert uit het midden van de 12de eeuw, de huidige kapel uit de 15de eeuw. Maar het is best mogelijk dat beide gebouwen voorlopers kennen. Wat er eerst was, is niet duidelijk. Uit de resultaten van het archeologisch onderzoek komt alleszins een scheiding naar voren tussen enerzijds de zone rond de kerk en anderzijds de zone rond de kapel, iets wat ook blijkt uit historische bronnen. We zien die tweedeling vooral weerspiegeld in de begravingen: zowel rond de kerk als rond de kapel bevinden er zich graven, maar niet er tussenin (zie verder bij middeleeuwse begraving).

Deze tweedeling is zeker al vanaf de 10de eeuw een feit. Het kerkhofareaal in de zone van de huidige kerk is dan immers omsloten door een gracht. Vermoedelijk bestond er dus toen reeds een kerk op deze plaats. Deze gracht wordt aan het einde van de 10de eeuw opgevuld en vervangen door een nieuwe gracht die een groter kerkhofareaal afbakt. Deze is op zijn beurt in de loop van de 12de eeuw vervangen door alweer een nieuwe gracht die ditmaal een kleiner en vermoedelijk anders georiënteerd kerkhof moest omsluiten. Het is in deze periode dat de dorpskern haar definitieve structuur krijgt met de afbakening van de kerkhofzone zoals die tot aan het begin van de 20ste eeuw is blijven bestaan. De gracht rond het kerkhof wordt wel reeds aan het eind van de 12de eeuw opgevuld en in een later stadium vervangen door een ommuring.

Het archeologisch onderzoek heeft verder kunnen aantonen dat in de loop van de 14de - 15de eeuw het huidige straattracé tussen de kapel en de kerk vorm krijgt. Op dat ogenblik zijn de grachten rond de kerk reeds gedempt en lijkt deze plek eerder in gebruik als tuin of achtererf. Een bewijs hiervan vormen de talrijke kuilen en andere sporen die niets met funeraire of religieuze activiteiten te maken hebben. In de loop van de 14de - 15de eeuw verplaatst men het achtererf en krijgen we in plaats daarvan een straat die naar de kerkhoftoegang loopt. Voorheen moet de toegang tot het kerkhof en de kerk elders te situeren zijn. Het is zeer waarschijnlijk dat op dat ogenblik geen sprake meer is van begravingen rond de kapel.

Overzichtsplanning van de aangetroffen middeleeuwse begravingen

Een fibula

In een graf ter hoogte van de kerk werd een opvallend kledingselement aangetroffen: een gelijkarmige bronzen fibula of mantelspeld met kruisvormige versiering. Fibulae werden gebruikt om kleding dicht te spelden en dienden ook als sieraad. De oudste voorbeelden van gelijkarmige fibulae stammen uit de late 6de eeuw. Aan het einde van de 9de of het begin van de 10de eeuw lijkt dit type in onbruik te raken.

Kistbegruwing

Antropomorf graf

Boomkistgraf

Middeleeuwse begravingen

Het onderzoek bracht twee zones met middeleeuwse begravingen aan het licht. Een eerste zone situeert zich rond de huidige kapel, die zou te dateren zijn in de 15de eeuw. De tweede zone bevindt zich rond de huidige kerk, waarvan de bouw te plaatsen is in de 12de eeuw. Hierbij viel een duidelijke ruimtelijke scheiding vast te stellen tussen de begravingen rond de kapel en deze rond de kerk: over een afstand van ruim 25 meter is er een totale afwezigheid van begravingen terwijl er wel sporen zijn die niet met grafrituelen in verband te brengen zijn. Het delven van graven ter hoogte van de kapel stopt op een bepaald ogenblik, terwijl het kerkhof rond de kerk nog tot het begin van de 20ste eeuw in gebruik blijft.

Bij de onderzochte graven zijn drie verschillende vormen van begraving vastgesteld: 11 antropomorfe graven, 1 boomkistgraf en 16 gewone kistbegruwingen. De graven rond de huidige kapel lijken min of meer georganiseerd te zijn in 5 noordwest-zuidoost georiënteerde rijen.

Het is evident dat de graven georiënteerd zijn rond een voorloper van de huidige kapel, hoogstwaarschijnlijk op dezelfde plaats gelegen. Hoe oud die voorloper dan moet geweest zijn en welke functie die dan had, kon niet achterhaald worden. Of de graven rond de kapel in

verband te brengen zijn met het vroegmiddeleeuwse klooster uit de historische bronnen en waaraan de huidige kapel een herinnering zou zijn, kon archeologisch gezien niet bewezen worden. Door de slechte bewaarsgraad van de botten, de ondiepe bewaring van de grafkuilen en het ontbreken van grafgiftten of andere dateerbare voorwerpen bleek het problematisch om de graven te plaatsen in de tijd. Enkele skeletten leverden middels radiokoolstofdatering dateringen op tussen de 9de en de 12de eeuw. Hierbij valt echter de aanwezigheid van oudere of jongere graven niet uit te sluiten.

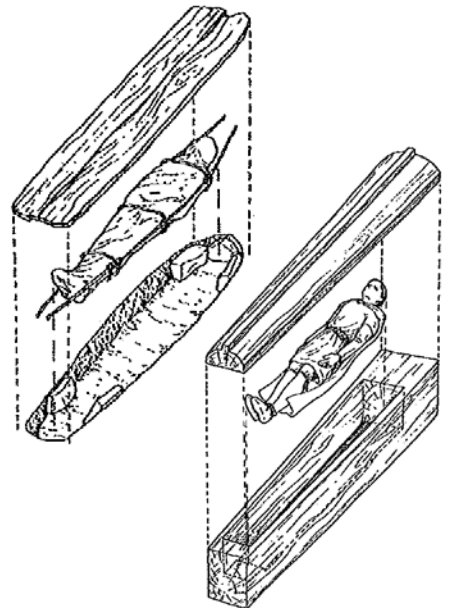
De middeleeuwse graven rond de kerk vertoonden dezelfde kenmerken als deze rond de kapel. Ook hier zijn zowel antropomorfe als kistbegraafingen herkend, waarbij het lichaam in een west-oost oriëntatie en met de armen gestrekt langs het lichaam geplaatst werd. Een precieze datering van elk van deze graven bleek opnieuw problematisch. Enkele radiokoolstofdateringen uitgevoerd op de skeletten leverden resultaten op variërend tussen de tweede helft van de 7de - 8ste eeuw en de 13de eeuw. Enige vorm van organisatie van de graven rond de kerk was niet meer vast te stellen.

Antropomorf graf ter hoogte van de kapel

Begravingsvormen in de middeleeuwen

Onder een antropomorf graf verstaan we een kuil die in de volle grond uitgegraven is en zoveel mogelijk de vorm van een menselijk lichaam benadert: het breedst aan de schouders en merkkelijk smaller naar de voeten toe, het volgt de ronding van de schouders en er is een nis voorzien voor het hoofd. In tegenstelling tot andere plaatsen zijn in Moorsel geen sporen van bepleistering, bekisting of natuursteenomlijsting aangetroffen. In een aantal gevallen zijn wel restanten van een houten deksel geattesteerd. Bij deze graven zijn de lichamen, voor zover vast te stellen was, georiënteerd met het hoofd naar het westen en de voeten naar het oosten, de armen gestrekt langs het lichaam. Bij alle andere graven zijn sporen van bekisting aangetroffen. In één geval vertoonde deze bekisting een afwijkende vorm, waarschijnlijk betrof het een boomkistgraf. Net als bij de antropomorfe graven waren de overledenen in een west-oost positie georiënteerd, met de armen gestrekt langs het lichaam.

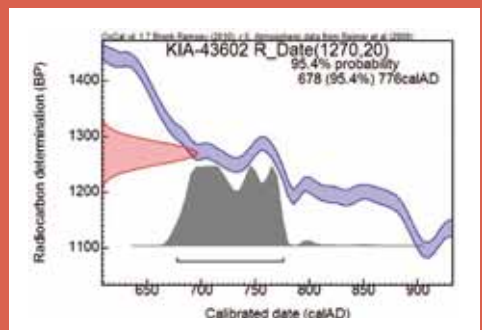
Voorstelling van een antropomorf graf en een boomkistgraf (Bron: Bardel en Perennec, 2004)

Radiokoolstofdatering

Deze techniek is een vaak gebruikte dateringsmethode. Alle archeologische materialen die koolstof bevatten, zijn in principe met de radiokoolstoftechniek te dateren.

Het principe is gebaseerd op het feit dat alle levende organismen een constante hoeveelheid van het onstabiele isotoop koolstof 14 bevatten. Op het ogenblik dat een organisme sterft, start het proces van verval waarbij de hoeveelheid koolstof 14 na 5700 jaar nog slechts de helft bedraagt van de oorspronkelijke hoeveelheid. Vermits het radioactief verval van de koolstof 14-isotopen volgens een bekend tempo verloopt, kan aan de hand van het nog resterend aandeel van koolstof 14 een meting worden gemaakt van de tijd die verstreken is sinds de dood van het onderzochte organisme. In de praktijk kan men dateringen verkrijgen van objecten tot 50.000 jaar oud. Vanaf die ouderdom is het koolstof 14-gehalte echter zo laag dat metingen zinloos zijn. Op deze metingen zit zoals bij alle metingen een statistische fout, waardoor de uitkomst altijd weergegeven wordt met een begin- en einddatum en een procentuele zekerheidsmarge.

Postmiddeleeuwse kerkhofmuur en begravingen rond de kerk

Onderzoeken van menselijke resten: CSI in de archeologie

Op basis van een aantal karakteristieke eigenschappen van bepaalde skeletdelen (hoofd en bekken) kan het geslacht en de leeftijd van de overledene bepaald worden. Fysisch-anthropologisch onderzoek van beenderen laat bovendien toe te achterhalen of mensen voedseltekorten hadden, of er ziektes de ronde deden, of ze op een gewelddadige manier gestorven zijn, ... In sommige gevallen is het zelfs mogelijk om op basis van DNA onderzoek verwantschappen tussen individuen aan te tonen.

Postmiddeleeuwse begravingen

Kerk Moorsel (begin 20ste eeuw)

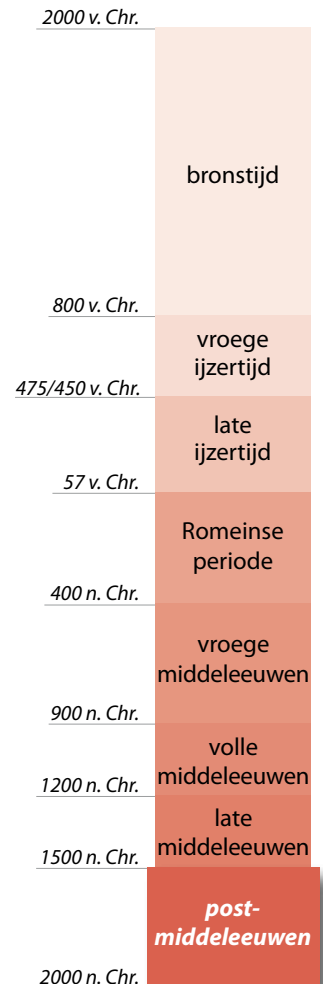
De kerkhofmuur

Post-middeleeuws kerkhof

Vanaf de postmiddeleeuwse periode gebeurden begravingen enkel nog rond de Sint-Martinuskerk. In totaal konden 65 individuen geregistreerd worden, waarvan de meerderheid op basis van de gevonden aardewerkscherven waarschijnlijk tussen het einde van de 18de en het begin van de 20ste eeuw gestorven is. Dat er gedurende een lange tijd een kerkhof was, wordt bewezen door het feit dat sommige graven geheel of gedeeltelijk verstoord waren om plaats te maken voor nieuwe.

De begravingen uit deze periode onderscheiden zich duidelijk van de oudere. In de eerste plaats vertonen de recentere twee oriëntaties, namelijk haaks op en parallel aan de kerkhofmuur. De overledenen waren op de rug geplaatst, ditmaal met de armen gekruist op de borst. Ze zijn allen ongetwijfeld in een kist begraven, hiervan getuigen de grote hoeveelheid nagels en kistbeslag. Een aantal graven waren voorzien van bijzonder rijkelijke kistornamenten en verscheidene bevatten paternosters, kralenkettingen, kruisjes, ... De overledenen kregen ook juwelen mee, zoals medaillons, ringen, een armband, een camee, ... Kledij was meestal niet meer bewaard, maar de aanwezigheid van knopen, speldjes en gespen wijst er op dat de overledene gekleed was of in een lijkwade gewikkeld werd.

Vanaf het begin van de vorige eeuw is een nieuw kerkhof buiten de dorpskern in gebruik genomen. Het oude kerkhof is geleidelijk opgegeven met als eindpunt de afbraak van de kerkhofmuur in 1923. Bij deze afbraak is de toegangspoort gerecupereerd en delen ervan zijn vandaag nog steeds zichtbaar op het huidige kerkhof en voor de ingang van de kerk.

Colofon

Archeologiebrochure 3

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen in het centrum van Moorsel, uitgevoerd op vraag van de Stad Aalst. Het project kaderde in de aanleg van nieuwe rioleringen en een nieuwe bestrating.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Bronnen:

Bardel, A. & Perennec, R., 2004, "Abbaye de Landévennec: évolution du contexte funéraire depuis le Haut Moyen Âge", in: Alduc-Le Bagousse, A., Tables rondes du CRAHM 1: Inhumation et édifices religieux au Moyen Âge entre Loire et Seine, pp. 121-158.

De Groote K. & Moens J., 2008, Archeologisch onderzoek naast de Sint-Martinuskerk van Moorsel, *Archaeologia Mediaevalis* 31, pp. 83-84.

De Maeyer W., Klinkenberg S. en Cherretté B., 2011, Archeologisch onderzoek in de dorpskern van Moorsel, *Archaeologia Mediaevalis* 34, pp. 55-59.

Klinkenberg S., De Maeyer W. en Cherretté B., 2011, Moorsel Centrum. Archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 12, onuitgegeven rapport.

Pieters M., De Groote K., Eryvynck A. en Callebaut D., 1999, Tussen kapel en kerk: een archeologische kijk op de evolutie van de dorpskern van Moorsel (10de -20ste eeuw) (Aalst, prov. Oost-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen V*, 1995-1996, pp. 131-157.

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Industrielaan 18
9320 Aalst (Erembodegem)
archeologie@so-lva.be